

ÇORUM'DA MEVLEVİLİK: TARİHİ SÜRECİ VE SON TEMSİLCİLERİ ¹

Ahmet Cahid HAKSEVER ²

Özet

Çorum'da Mevlevîlik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri

Mevlevîlik, teşekkül döneminden itibaren Çorum ve civarında etkili olmuş bir ekoldür. Mevlevîhaneler, yapıları gereği kültür ve sanatın yaşatıldığı bir merkez olmanın yanında, arşiv kayıtlarında da görüleceği üzere aynı zamanda fakir ve yolcular için bir barınak ve aşevi görevi de ifa etmiştir. Arşivlerdeki sınırlı bilgilerin bir anlamda satır aralarının da okunması suretiyle ortaya konan bu çalışmada Mevlevîliğin Çorum'daki etkilerine, zaviye olarak kullanılan binanın tarihçesine, işlevlerine ve Osmanlı'nın son dönemlerindeki postnişinlerine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çorum, Mevlevîlik, Mevlevîhane.

Abstract

Mawlawi Order in Corum: Historical Process and Last Representatives

Mawlawi Order has been an efficient school in Corum and its vicinity since its foundation. In addition to being centers where the culture and art are survived structurally, Mawlawikhanas functioned as shelters and cookhouses, as evidenced by the archives. In this study, which has been prepared by reading within the lines of limited information in archives, emphasis has been put on the impacts of Mawlawi Order in Corum, the history, function of the building used as zawiya, and the spiritual successors (postnişin) in the last periods of Ottoman Empire.

Key words: Çorum, Mawlawi Order, Mawlawikhana.

Osmanlı'da özellikle daha ziyade entelektüel kesime hitab eden Mevlevîlik, edebiyat ve sanatın sadece payitahtta değil taşrada da gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Mevlevîliğin tarihçesi ve ritüelleri hakkında kısa malumat, Çorum Mevlevîhanesi'nin konumunu şekillendirme açısından faydalı olacaktır.

Mevlana Dergâhı'nın ilk çekirdeğini, Çelebi Hüsameddin (ö.684/1285) döneminde Mevlana ve Veled Çelebi için inşa edilen türbeler ile bunların etrafına ilave edilen birkaç derviş hücresi oluşturmuştur. Zamanla buraya tahsis edilen vakıflar zamanla Celâliye Vakıfları adıyla müstesna vakıflardan biri haline gelmiştir.³

Çelebi Hüsameddin'den Ulu Arif Çelebi'ye (ö.719/1319) kadarki dönemde

1 Bu çalışma, Gazi Üniversitesi BAP merkezince desteklenen "Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum" başlıklı projede yer alan çalışmamızın Mevlevîlik özelinde geliştirilmiş şeklidir.

2 Ar. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı.

3 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1983, ss. 24-26; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İstanbul 2003, s. 27.

Erzincan, Kırşehir, Tokat,⁴ Amasya⁵ ve Sivas'a halifeler gönderilip tekkeler açılmış, Anadolu'da hüküm süren beyliklerle temasa geçilerek beylik merkezlerinde Mevlevihaneler kurulması sağlanmıştır. Teşkilatlanma, idari yapı için de söz konusu olup bunun neticesinde "Çelebilik" makamı ihdas edilmiş ve bu dönemden itibaren Mevlana soyundan çelebiler, sırasıyla tarikatın başına geçmiştir.⁶

Veled Çelebi'den (ö.712/1312) sonra postnişin olan Ulu Arif Çelebi tarikatın yaygınlaşması için çok gayret göstermiş, bu maksatla ömrünün büyük bir kısmını seyahatle geçirmiştir.⁷

16. yüzyıla gelindiğinde Divane Mehmet Çelebi (ö.951/1544) ile Mevlevîlik, Anadolu'nun köylerine kadar genişlemiş, halkı tamamen Mevlevîlerden oluşan Mevlevî köyleri bile kurulmuştur. Divane Mehmed Çelebi'deki Kalenderî yön devletin kuşkusunu çekmiştir. Ancak sonraki dönemlerde Osmanlı yönetiminin de Anadolu ve Rumeli'deki Şii-Batını cereyanlara karşı Mevlevîlere itibar ettiği söylenebilir.⁸

17. ve 18. yüzyıllarda üst düzey yöneticilerle tesis edilen yakınlık neticesinde mevcut dergâhların varidatı artarken yeni dergâhların açılmasına devam edilmiştir. Vezirler, beyler ve paşalar tarafından inşa edilen Mevlevî dergâhlarının tamirleri de padişah emriyle hazineден karşılanmış ve Mevlevîlik, 17. asırdan itibaren adeta bir devlet müessesesi haline gelmiştir.⁹

İçerisinde çile çıkartılan büyük Mevlevihanelere âsitane denirken daha küçük boyutlu olanlarına "zaviye" denilmiştir.¹⁰ Dergâh açan veya açılmış dergâha gönderilen Mevlevî dedeleri vefat ettikten sonra varsa oğulları, yoksa ehil bir Mevlevî dervîşi zaviyeye postnişin olmuş, ancak bunda da Konya'daki Çelebi Efendi'nin rızası gerekli görülmüştür. Ancak son dönemlere doğru postni-

4 Erzincan Mevlevihanesi, Veled Çelebi'nin halifesi Hüseyin Hüsameddin Efendi tarafından, Kırşehir Mevlevihanesi, Veled Çelebi'nin halifelerinden Şeyh Süleyman-ı Veledî tarafından, Tokat Mevlevihanesi, Veled Çelebi'nin halifelerinden Fahreddin Irâkî tarafından kurulmuştur. Gölpınarlı, *age*, s. 333.

5 Çorum'a yaklaşık 80 km mesafedeki Amasya'da bulunan Mevlevî zaviyesi, Çelebi Hüsameddin'in halifesi Amasyalı Alaaddin Efendi tarafından kurulmuştur. Gölpınarlı, *age*, s. 333; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: 19. Yüzyıl*, İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 83.

6 Gölpınarlı, *age*, ss. 151-152.

7 Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, ss. 69-72.

8 Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul 2000, s. 216; Söz konusu Mevlevî köyleri için bk. Gölpınarlı, *age*, ss. 245-246.

9 Gölpınarlı, *age*, s. 248; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulema*, OSAV Yay., İstanbul 2001, ss. 255-293; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2004, ss. 356-372.

10 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997, s. 119.

şinliğin, bir miras malı gibi, henüz çocuk yaşta dahi olsa babadan oğula geçtiği, kardeşler ve diğer Mevlevî şeyh namzetleri arasında çekişmelerin vuku bulduğu, güç ve hatırın geleneğe üstün tutulduğu durumlar da vakidir.¹¹

Mevlevîliğe yönelenlerin, diğer tarikatlarla kıyaslandığında sayıca az olduğu söylenebilir. Bunda, geniş tabanlı tasavvuf hayatı yerine, kuruluşundan itibaren tasavvuf kültürünün klasik boyutunu temsil etmesi, düşünce, edebiyat, musiki, irfan, adab ve erkân ile daha seçkin bir zümreye hitab etmesinin önemli etkisi vardır.¹²

Mevlevihanenin, ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi yanında şehrin kültür ve sanat hayatında da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Semazenlerin musiki eşliğinde zikretmeleri, mutrib heyetini oluşturan sazendeyi de zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla mevlevihaneler, musikinin yaşandığı ve yaşatıldığı yerlerden biri haline gelmiş olup bu durum Çorum Mevlevihanesi için de geçerlidir.

Kapasite ve işlevler açısından değerlendirildiğinde Mevlevihaneler âsîtâne ve zaviye şeklinde temelde iki kategoriye ayrılmaktadır. Çorum Mevlevihanesi, zaviye statüsünde olup zaviyeler de etkinlik ve konumlarına göre üç kısma ayrılabilir. XIX asırda Çorum Mevlevihanesi'nin diğer Mevlevihanelere göre konumunu belirtmesi açısından Konya Mevlana Müzesi Arşivi'ndeki 7 Kânunuevvel 1327/30 Kasım 1911 tarihli "*Mevlevîhanelere yazılacak mukarrerat-ı resmîyyede kullanılacak elkâb-ı resmîye*" başlıklı belge dikkat çekicidir. Söz konusu belgede o gün için 63 mevlevihanenin adı geçmekte olup bunların 11'i âsîtane, 52'si de zaviyedir.¹³

"*Elkâb-ı resmîye*"de kullanılan hitapların genel hatlarıyla dört grupta toplandığı görülmektedir. Yenikapı, Bahariye, Kasımpaşa, Galata, Afyon ve Manisa gibi büyük Mevlevî âsîtanelerinin postnişinleri için "*Rûh-ı pür-fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri*" lakabı kullanılmaktadır.

Zaviyeler için ise üç farklı hitap şekli vardır. Üsküdar, Halep ve Karaman gibi önemli Mevlevî zaviyelerinin başındaki şeyhler için "*Siyadetlü Dede Efendi Hazretleri*", "*Siyadetlü Efendüm Hazretleri*" kullanılırken ikinci derecede diyebileceğimiz zaviyelerin postnişinlerine "*Faziletlü Dede Efendi*", "*Faziletlü Dede Efendi Hazretleri*", "*Faziletlü Efendim Hazretleri*" şeklinde hitap edilmiştir. Çorum Mevlevihanesi postnişinine hitab edilirken kullanılan ifade; "*Zehâdetlü Dede Efendi*" şeklinde olup ibare arasında "*zâhidanelerinde*", nihayetinde ise "*Dede Efen-*

11 M. Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952, s. 158.

12 Gölpinarlı, *age*, s. 335.

13 *Konya Mevlana Müzesi Arşivi*, 47/16.

di” şeklindedir.¹⁴

Söz konusu lakapların postnişinlerden ziyade Mevlevihanelerin konumuna göre tespit edildiği göz önünde bulundurulursa –ki farklı yerlerde görev yapmış postnişinler gittikleri yerin lakabıyla hitab olunmuşlardır–¹⁵ Çorum Mevlevihanesi’nin zaviye kategorisinde üçüncü grupta yer aldığı söylenebilir.

Tarihi süreci içerisinde pek gelişme göstermese de Çorum Mevlevihanesi’nin kuruluşu bir hayli eskiye dayanmaktadır. Mevlevihane, Ulu Arif Çelebi (ö.719/1329) ve Mevlana Celaleddin-i Rûmî’nin ikinci eşi Kira Hatun’dan kızı olan Melike Hatun (ö.682/1283)¹⁶ tarafından yaptırılmıştır. Çorum 2 numaralı Şer’iye Sicilî’ndeki Cemaziyelahir 1273/Ocak-Şubat 1857 tarihli belgede “Çorum’da Arif Çelebi ve Melike Hatun Vakıfları’na evlâd-ı vâkıfıdan berât ile mütevellî olan es-Seyyid Ömer Efendi’nin Gürcü Karyesi’nin yarısı mâlikâne ve diğer yarısı divânî olup divânî olan hass diye bilinen arazilerin sınırlarının” tesbitinin istendiği temessük kaydı,¹⁷ Çorum Mevlevihanesi’nin Anadolu’daki en eski Mevlevihanelerden biri olduğunu belgelerken şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Bâ-dî-yi tescîl-i şer’î oldur ki:

Çorum kazasında vâkî Ârif Çelebi ve Melike Hâtun evkâf-ı şerif cihetine evlâd-ı vâkıfıdan bâ-berât-ı âlî mütevellî olan es-Seyyid Ömer Efendi meclis-i şer’ ve meclis-i meşveretde ve evkâf müdir-i vekîl hâzır olduğu halde takrîr-i kelâm idüp mütevellisi olduğum vakf-ı şerîfenin kazâyı mezkûr karyelerden Gürcü Karyesi’nin nısfı mâlikâne ve nısfı diğeri divân olup ve yine müstakîl divânî olan ‘Hâss’ dimekle ma’ruf arazileri karye-i mezkûr ahâlîlerinden hırsat ve ziraat itmekte olup Hâss olan arâzilerin hududları nâ-ma’lûm olduğundan divan tarafını der-uhde-yi iltizam iden mültezimler tarafından mâlikâne tarafında bulunan arazileri ‘Hâss dahilindedir’ diyerek müdahaleden hâli olduklarından mültezim ile kat-ı nizâh için ekerleri bulunan karye-i mezkûr ahâlîlerinden Delibaşı Ömer’e, Seyisoğlu Ali ve oğulları Hüseyin ve Hasan ve Seyis Ali Yusuf’un Ahmed ve Kel Ömer ve Murad Çavuş oğlu Halil ve arazilerin hududlarını ‘bizler bilmek ve t’ayîn-i hudûd idemek’ deyü kat’en ve kat’iyyeten cevab virmeleriyle ve yine karye-i mezbûr ahâlîlerinden Hüseyin Kethüda ve Sarioğlan’ın Hasan Kethüda ve Murad Çavuş oğlu Sü-

14 Erdoğlan Erol, “Veled Çelebi Zamanında Mevlevihaneler ve Çelebi’nin Şeyhlere Resmi Hitap Şekilleri”, VII, *Millî Mevlana Kongresi (3-4 Mayıs 1993)*, Selçuk Ü. Basımevi, Konya 1994, ss. 56-58. Veled Çelebi döneminde belli kurallara bağlanmadan önce resmi evraklarda Çorum Mevlevihanesi postnişinini İzzet Dede için kullanılan ifade “Mevlevî Dergâh-ı Şerîfi Şeyhi Reşadetlü İzzet Dede Efendi” şeklinde idi. *Çorumlu*, sayı 52, Şubat 945, belge no: 391, 392, ss. 429-430.

15 Aynı yer.

16 Melikâne Celâleddin-i Rûmî’nin üç oğlu ve bir kızı vardır. İlk eşi Semerkantlı Şerefeddin’in kızı olan Gevher Hatun’dan Bahâeddin Muhammed (Sultan Veled) ve Alâaddin Muhammed; ilk eşinin vefatıyla evlendiği Konyalı Kira Hatun’dan Muzafferüddin Emîr Âlim ve kızı Melike Hatun dünyaya gelmiştir.

17 Çorum Şer’iye Sicil Defteri, 2. Defter, B 240 S. 122’den naklen, Abdullah Gündoğdu, *Çorum’un 2 Numaralı Şer’iye Sicilî Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280, M. 1852-1863)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Ü. Sos. Bil. Ens., Ankara 1989, s. 46.

leyman namân kimesneler zeyl ve şıbkada tahrîr tarlalar Hâss dahilinde olduğunu haber vermeleriyle selefü'l-beyân 'bilmek ve ta'yin-i hudûd idemek' diyen mimesneler mu'ahheren 'bilürük ve ta'yin-i hudûd iderük' deyü îrâd-ı kelâm iecek oldularsa sem' ve i'tibar olunmamak için işbu bir kıt'a memhûrlu defter taraf-ı şer'den mütevellî mûmâ-ileyh Ömer Efendi yedine i'tâ olundu. Fî Cemâziye'l-âhîr sene 73.'¹⁸

Söz konusu belge, Melike Hatun ve Ulu Arif Çelebi tarafından kurulan ve Mevlevihane'ye vakfedilen arazi hakkında malumat vermenin yanında, XIX. yüzyıla kadar ki süreç içerisinde evlâd-ı vâkıftan kişilerin bu vakıf arazileri üzerinde söz sahibi olduğunu, dolayısıyla kuruluşundan itibaren mevlevihanenin Çorum'da kesintisiz faaliyet gösterdiğini de te'yid etmektedir. Ancak, Gürcü Köyü halkından bazılarının, vakıf arazilerinin sınırlarını tesbit edemeyeceklerini belirtmeleri üzerine ismi geçen şahısların aksi yöndeki ifadelerinin dikkate alınmaması yönünde Seyyid Ömer Efendi'ye belge verilmesinden, daha sonraki dönemlerde de yaşandığı üzere vakıf arazilerine müdahalede bulunulduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Vakıf arazilerine müdahale bununla sınırlı değildir. Osmanlı Arşivleri'ndeki Zilhicce 1198/Ekim 1784 tarihli arzuhalde: "Çorum'da Mevlevihane zaviyesi çayırıları Ulu Cami hademesi tarafından fuzulen zapdedilmekle istirdadı için kadıya emir yazılması"²⁰ irade edilmiştir. Bir diğer vakıf arazisi ise Kadılar ve Delim mezralarıdır. Söz konusu mezralardan elde edilen mahsul ve rusuma müdahale edilmemesi yönündeki irade Zilka'de 1211/1796 tarihlidir.²¹

Çorum Mevlevihanesi ilk inşa edildiği dönemde semahane, türbe, çilehane, mescid, hücreler selamlık, harem dairesi, mutfak ve kileri bünyesinde barındırmaktadır. Banileri tarafından Mevlevihane'ye Karahisardemirli ve Osmancık civarında vakıflar tahsis edilmiştir. Sonraki dönemlerde Beyler Çelebi diye bilinen Taceddin Mahmud Paşa tarafından da 743/1342 ve 767/1365 tarihlerinde mevlevihaneye vakviyelerde bulunulmuştur.²²

18 Çorum Şer'îye Sicil Defteri, 2. Defter, B 240 S. 122'den naklen, Gündoğdu, 2 Numaralı Şer'îye Sicili, s. 321-322.

19 Arif Çelebi ve Melike Hatun vakfiyesinin bunlardan başka Çorum ve Osmancık civarında bir çok köy, çiftlik ve mezradan geliri olup geniş bilgi için bk. Çorumlu, sayı 33, yıl 4, 1 İkinci Kanun 942, ss. 333-335; sayı 34-35, yıl 4, 1 Şubat-Mart 942, ss. 336-339; Çorum Şer'îye Sicil Defteri, 2. Defter, B 240 S. 122'den naklen, Gündoğdu, age, s. 322-323.

20 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Cevdet Tasnifi Evkaf*, c. II, no 16470 (Zilhicce 1198). (Daha sonraki atflarımız "BOA" şeklinde olacaktır.

21 BOA, *Cevdet Tasnifi Evkaf*, c. III, no 21557 (Zilka'de 1211).

22 Arif Çelebi ve Melike Hatun vakfiyesinin bunlardan başka Çorum ve Osmancık civarında bir çok köy, çiftlik ve mezradan geliri olup geniş bilgi için bk. Çorumlu, sayı 33, yıl 4, 1 İkinci Kanun 942, ss. 333-335; sayı 34-35, yıl 4, 1 Şubat-Mart 942, ss. 336-339; Çorum Şer'îye Sicil Defteri, 2. Defter, B 240 S. 122'den naklen, Gündoğdu, age, s. 322-323; Kamil Şahin, "Çorum Mevlevihanesi", X. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler -I, 2-3 Mayıs Konya 2002, ss. 97-104;

Vakfedilen araziler, kuruldukları dönemden itibaren bu tür kurumların yüzyıllar boyunca ayakta kalmasını sağlayan en önemli unsurlardandır. Ancak evlada meşrut vakıfların gelirlerinin paylaşımı, hissedarlar arasında genel itibarıyla problem oluşturmuştur. Zaviyedarın çocuklarının, vakıf gelirlerinden hisseleri olup, bunlar arasında “batn-ı evvel” denilen en büyük erkek çocuk vakıf gelirleri üzerinde söz sahibidir. Bu durum Ulu Ârif Çelebi ve Melike Hatun evkafı için de geçerlidir. Ulu Arif Çelebi ve Melike Hatun’un soyundan geldiklerini belirten Şerif Paşa ve Fatıma Hatun, bunu belgelendirdikleri halde, kendileriyle aynı konumda olan Kasım Çavuş’un kendilerine herhangi bir ödeme yapmadığını, buna sebep olarak da aradan geçen uzun zamanın gösterdiğini ifade ederek mahkemeye başvurmuşlardır. Durum mahkemeye intikal etmiş ve hak sahiplerine haklarının ödenmesi istenmiştir.

Mevlevihane görev yapan postnişinlerin isimlerinin düzenli olarak tutulduğu bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak mahkemeye intikal eden ya da kayıt altına alınması gereken resmi işlerin olması durumunda zaviyede görev yapanlar hakkında sınırlı malumata ulaşılabilmektedir. Örneğin 1143/1731 tarihi itibarıyla postnişini Şeyh Hüseyin Efendi olup onun görevi bırakmasından sonra Ebubekir Efendi’ye zaviyedarlık beratı verilmiştir.²³

Mevlevihaneler, güzel sanatların ve edebiyatın geliştirildiği birer merkez olmanın yanında, fakir ve yolcular için de sosyal işlevler yerine getirmişlerdir. Çorum Şer’iye Sicil Defteri’nin 1 Safer 1258/14 Mart 1842 tarihli nüshasında “...tekâya ve zevâyası fukara ve dervişanın it’âm-ı taâmları için selâtin-i sâbika zamanında tayin ve tahsis olunup defteri hakaniyede mukayyed...” taamiyeler verildiği, ayrıca Mevlevihanenin vakıflarından elde edilen hasılatın hücrenişin, fukara,

Abdülkadir Dündar, *Çorum Cami ve Mescitleri*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Ankara 2004, s. 65.

Çorum ve civarındaki Mevlevihanelerin, gerek kuruluş gerekse coğrafi yakınlık bakımından buldukları şehirdekilere ilaveten civar illerde de vakfiyeleri bulunmaktadır. Bunun bir örneği Çorum’a bağlı olan bazı kazaların gelirinin Amasya Mevlevihanesi’ne ait olduğunu gösteren 1004/1596 tarihli belgedir. Bu dönemde Amasya Mevlevihanesi mütevellisi Abdullah Efendi ve Mesnevihan İbrahim Hasan, Defterdar Mustafa Efendi, Kadı Mevlânâ Hayrunnas Efendi’nin da aralarında bulunduğu grup, Çorum’un Eymir, Kulacak, Akçakaya ve buralara bağlı mezralarından 26 bin akçeyi almışlardır. Bunun 16 bin akçesi mevlevihaneye ait olup kalan 10 bin akçe de Mevlana Celaleddin-i Rumî’nin soyundan gelen Cafer Çelebi’ye verilmiştir. *Çorumlu*, yıl 1, sayı 1, 15 Nisan 938, s. 8-9.

Çorum sınırlarında Amasya Mevlevihanesi’ne meşruta yerler arasında Eymir-i Kebir ve Eymir-i Sağır köyleri yarım hissesi, Enbiyapınarı, Kırkdilim, Feyruz köyleri ile Şeyh Deresi’ndeki mezra da bulunmaktadır. Bk. *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 944, belge no 386, ss. 424-425.

23 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, HD. 1094, s. 45’den naklen, Şerif Korkmaz, *Çorum’un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı: (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Gazi Ü. SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 118.

dervişan ve züvvârın gıda ihtiyacı için harcadığı belirtilmektedir.²⁴

Uzun süre faal olan Mevlevihane'yle ilgili en önemli yapısal değişiklik 1755 yılına aittir. Zamanla kullanılamayacak duruma gelen zaviye arsası üzerine bu tarihte Şerife Fatma Hatun binti es-Seyyid el-Hâc Mehmed Efendi tarafından bir medrese inşa ettirilmiştir.²⁵

Fatma Hatun'un inşa ettirdiği medreseye ait vakfın mütevellilerinden biri, daha sonra Mevlevihane postnişini olarak ismi geçen evlâd-ı vâkıftan es-Seyyid Ömer Efendi'dir. 1271/1855 tarihi itibarıyla Ömer Efendi, medresenin imarı için vakıf gelirlerinden 1096 kuruş harcamıştır. Seyyid Ömer Efendi'nin vefatı son-

24 Bk. Çorum Şer'îye Sicilleri, 1. Defter, no 65. (Bundan sonraki atıflarımız "ÇŞS" şeklinde kısaltılacaktır.

Şer'î mahkemelerde resmî statü taşıyan kayıtların tutulduğu defterlere "şer'îye sicili" denilmektedir. Şer'îye sicillerine "kadı defterleri, mahkeme defterleri" "zabıt defterleri" de denilmektedir. Çorum'un 1240-1322/1824-1909 yılları arasında mahkemeye intikal eden sicilleri, toplam on altı defterde yer almaktadır. Bunların ilk ikisinin birer nüshası Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde, orijinal on altı nüsha Ankara Etnoğrafya Müzesi Arşivi'nde yer almakta olup mikrofilmli Millî Kütüphane'dedir. Gündoğdu, 2 Numaralı Şer'îye Sicili, s. 5; M. Akif Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *Osmanlı Devleti Tarihi*, editör: E. İhsanoğlu, İstanbul 1999, c. II, ss. 418-419.

25 ÇŞS, 3. defter, no. 11/8'den naklen Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 118. Zilka'de 1168/Ağustos 1755'de Mevlana İsmail b. Ahmed, 1261/1845 yılında da Kara İsmail Efendizâde Salih Efendi medresede müderristir. Burada görev yapan müderrislerin ücreti medresenin Ayvalı Köyü'ndeki vakfının öşründen ve Çöplü Hanı'ndaki hissedene karşılıklı olarak müderrislerden Kara İsmail Efendizâde Salih'in, 1301/1884 yılı itibarıyla es-Seyyid Mehmed Sadık b. İsmail, Ali b. Osman'ın (1296/1879'da Mehmed Sadık, görevini layıkıyla yerine getiremediğini ifade ederek yerine Erzincan muhacirlerinden Osman b. Ali'nin tayinini istemiş ve bu isteği yanına getirilmiştir. Ancak 1301/1884 yılına ait kayıtlarda Mehmed Sadık'ın isminin geçmesi, bu zatın da medresede görevine devam ettiğini göstermektedir. Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 118; Ilıca, *Çorum Vakıfları*, s. 197), 1322/1904 yılında da Seyyid Mehmed Arif ve oğlu Mehmet Şevket'in isimleri kayıtlarda yer almaktadır.

Mehmet Şevket Efendi, Kırklar Medresesi müderrisi ve mütevellisi Çorbacızadelere Mehmed Arif Efendi'nin oğludur. Medresede aylık 15 kuruştan senede 180 kuruş müderrislik cihetine 25 Muharrem 1322/11 Nisan 1904 tarihli beratıyla mutasarrıf olan Mehmed oğlu Seyyid Mehmed Arif Efendi vefat ettiğinden yerine büyük oğlu Mehmet Şevki Efendi müracaat etmiş, Çorum müftüsü Ali Tahir Efendi tarafından yapılan imtihan sonrası Şevket Efendi'nin müderrisliğe ehliyeti ve iktidarı olduğuna karar verilerek kendisine 24 Rabeülevvel 1326/26 Nisan 1908'de berat verilmiştir. Vakfın mütevellisi Mehmet Şevket Efendi, kendisine berat verilmesinden sonra 19 Cemaziyelahir 1327/8 Temmuz 1909'da mahkemeye müracaat ederek Hacı Abdurrahman oğlu Hacı Mehmet Ağa'nın medrese Cami-i şerifi hizmetlerine yönelik vakfının kayda geçirilmesini istemiştir. Mehmet Ağa, Bezzazlar çarşısında bulunan dükkânını vakfetmiştir. Dükkân eskiden beri mütevellisi tarafından kiraya verilip geliri medrese ve cami giderleri için harcanmakla birlikte ellerinde vakfiye veya senet yoktur. Halil oğlu Ayvalı Hacı İsmail, Yancıoğullarından Sait oğlu Hacı Osman, Demircioğullarından Hüseyin oğlu Molla Seydi, Asas oğullarından Hacı Ebubekir Ağa oğlu Arif şahit olarak dinlenmiş, dükkân gelirinin medrese ile caminin tamir ve onarım giderleri ile mum ve yağ gibi ihtiyaçlarına meşruta olduğuna karar verilmiştir. Müderrisliği yanında Şerife Fatma Hatun vakfiyesinin mütevellisi olan Şevket Efendi, Medreseye Ahmed oğlu Mevlana İsmail'i de müderris tayin etmiştir. *Çorumlu*, sayı 46, 1 Mart 944, belge no. 374, s. 407; *Çorumlu*, sayı 53, 1 Mart 945, belge. no. 395, ss. 439-440; Ilıca, *Çorum Vakıfları*, s. 118.

rası kardeşinin oğlu es-Seyyid Salih Efendi vakfın mütevellisi olmuştur.²⁶ Seyyid Ömer Feyzi Efendi'den önceki Çorum Mevlevihanesi postnişini Konyalı Mustafa Baba'dır.

Seyyid Mustafa Efendi

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde "Konyalı Mustafa Baba" olarak adı geçen Mustafa Efendi ve postnişinlik süresi hakkında kaynaklarda pek malumat bulunmamaktadır.²⁷ Cemaziyelahir 1281/Kasım 1864 tarihli belgeye göre²⁸ Hoca Yusuf ve Hoca Ahmed kardeşlerin²⁹ tasarrufu altındaki Eskiyapar Köyü'nün on sehim gelirinden altı sehim *Çorumlu* dergisi sayı 51, 1 Ağustos 944, belge no 388'deki kayıtlarda da görüleceği üzere Mevlevihaneye aittir.³⁰ Bu altı sehimin üç sehim halife olarak isimleri geçen Seyyit Mustafa, Seyyit Ahmet ve Seyyit Mehmet b. Süleyman'a aittir.³¹ Seyyid Ahmed hakkında bunun dışında bir bilgi verilmezken Seyyid Mehmed b. Süleyman ve ardından Seyyid Mustafa'nın çocuksuz olarak vefat ettiği belirtilmektedir.³²

Her ne kadar vakıf gelirlerinin dağılımıyla ilgili belge 1281/1864'de düzenlenmiş olsa da 1279/1863 yılı itibariyle kayıtlarda Ömer Feyzi Efendi'nin isminin postnişin olarak geçmesinden hareketle Mustafa Baba'nın 1279/1863'den önce vefat ettiği söylenebilir.

Seyyid Mustafa'nın vefatı sonrası hissesine düşen miktar, söz konusu belgede geçen:

"... Müteveffa-yı merkumun müştereki ve altı sehim rub'una mutasarrıf olan Medine-i Amasya'nın Sukran Mahallesi'nden defter-i nüfusunda birinci hane numarasında elyevm elli senesinde mukayyet Mehmed Nimetullah b. Mustafa her vechile şayan-ı inayet ve şayeste-i lütuf ve merhamet olmağla müteveffa-yı merkum Mustafa'nın hissesi bile veled mahlûlünden müştereki merkum Nimetullah üzerine tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerif-i âlişan sadaka ve ihsan buyurulmak recasına bi'l-iltimas paye-i şer'i ülâye arz ve i'lâm olundu..."

İfadelerinde de görüldüğü üzere Nimetullah b. Mustafa'ya aktarılmıştır.³³

Osmanlı Arşivleri'nde geçtiği şekliyle Konyalı Mustafa Baba (Seyyid Mustafa Efendi), 7 Rebiülevvel 1273/ 5 Kasım 1856'da Mevlevihane arsası üzerine

26 ÇŞS, 3. defter, no. 11/8; BOA, Cevdet Maarif, 7946'dan naklen Korkmaz, *age*, ss. 118, 146.

27 *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 944, belge no 388, s. 425.

28 *Çorumlu*, sayı 49-50, 1 Temmuz 944, s. 414-415.

29 Bu iki vâkıfın kardeş olmalarıyla ilgili bk. *Çorumlu*, sayı 52, Şubat 945, belge no 390, s. 428.

30 Bk. ilgili yer, ss. 424-427.

31 *Çorumlu*, sayı 49-50, 1 Temmuz 944, s. 414-415.

32 *Çorumlu*, sayı 49-50, 1 Temmuz 944, s. 414-415.

33 *Çorumlu*, sayı 49-50, 1 Temmuz 944, s. 414-415.

yaptırılan Fatma Hatun Medresesi'nin Mevlevihane'ye dönüştürülmesi yönünde girişimde bulunmuştur.³⁴ Muhammed İzzet Dede'nin postnişin olduğu dönemde Mevlevihane'nin medreseye ait arsa üzerine taşmasının dava konusu olmasından hareketle³⁵ söz konusu talebin kabul görmediği ve ortaklaşa kullanım gibi bir sonuca varıldığı anlaşılmaktadır.

20 Recep 1279/11 Ocak 1863 tarihli belgeye göre arsanın ortasında medrese binasından hariç harap haldeki türbe ve iki odadan müteşekkil zaviye, Seyyid Mustafa Efendi'den sonra postnişin olan es-Seyyid Ömer Feyzi Efendi tarafından alınmak istenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda arsadaki medreseye müdahale edilmemek şartıyla talep kabul edilmiştir.³⁶

es-Seyyid Ömer Feyzi Efendi

1271/1855 ve 1273/1857 tarihli kayıtlarda Ulu Arif Çelebi ve Melike Hatun evkafı mütevellisi, 1279/1863 yılı itibariyle de Çorum Mevlevihanesi postnişini olarak ismi geçen Ömer Feyzi Efendi ve ailesi hakkında Şer'îye Sicilleri'nde az da olsa malumat bulunmaktadır. 26 Şevval 1320/26 Ocak 1901 tarihli kayıta: "*Medine-i Çorum'un Çöplü Mahallesi ahalisinden iken bundan akdem vefat eden Mevlevî Şeyhi Ömer Dede'nin*" annesi Zahide ile ana-baba bir kız kardeşleri Halime ve Müslime Hanım'ın adları geçmektedir.³⁷

"*Şeyh Ömer Dede'den mevrûs ve müntekal mahalle-i mezkûrda vâkî' ma'lumu'l-hudûd bir bab mülk-i menzilde ve sair terekesi*"nin annesine ve kız kardeşlerine aktarılmasından hareketle, Ömer Dede'nin mirasını bırakabileceği eşi ve çocuklarının olmadığı sonucuna varılabilir.³⁸

34 BOA, Dosya no: 101/37, Fon Kodu: A. MKT.DV.

35 ÇŞS, 8. Defter, s. 69.

36 ÇŞS, 3. defter, 11/8'den naklen Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 118. Şerife Fatma Hatun tarafından inşa ettirilen medrese, 2 Ramazan 1295/30 Ağustos 1878'de tekrar bakım ve onarımdan geçerek "*tuğra-yı gurabî-i hazret-i cihandarî ile müzeyyene*" kılınmıştır. ÇŞS, 8. Defter, s. 69

37 ÇŞS, 15. Defter, no 20/338, s. 121/146.

38 ÇŞS, 15. Defter, no 20/338, s. 121/146.

Çorum Şer'îye Sicilleri'nde Çorum Mevlevihanesi'ne vakfiyede bulunan Mahmud Paşa'nın evkafına mutasarrıf atanmasıyla ilgili dikkat çekici bir malumat bulunmaktadır. İlgili beldege şu ifadelerle yer verilmiştir:

"Ladik kazasından Kuricek karyesinde Mahmud Paşa evkafından vakf-ı hisse mutasarrıfı Mehmed Efendi'nin berât-ı şerif sûretidir.

Nezaret-i Evkaf-ı hümayun-ı mülûkaneme mülhâk evkâfdan Osmacık'da vâkî müteveffâ Mahmud Paşa vakfından olmak üzere yevmî bir akçe vazife ile cüz-hân ve yevmî bir akçe Koca Mahmûd Paşa Camii şerifinden tâlî-yi cüz-i şerif cihetleri mutasarrıf Seyyid Mustafa b. Seyyid Osman'ın bilâ veled vefatı vukûuyla mahlûlünden damadı erbâb-ı istihkakdan işbu râf'-ı tevkîf-i refî'ü'ş-şân-ı hakânî Seyyid Mehmed b. Seyyid Ömer-zîde salâhuya tevcihi hu-

Ancak “*verese-i mezbûrînden Zahide ve Halime’nin gaiban olmalarına binaen*” Ömer Dede’nin annesi Zahide Hanım ile kız kardeşi Halime’nin payına düşen kısım, onlar dönünceye değin “...*emaneti ehl-i ma’rife ve istikametiyle mevsufe beher vehile tesviye-i umurlarına kadire...*” Halime Hatun isminde güvenilir birisine emanet edilmiştir.³⁹

Ömer Dede’nin diğer kız kardeşi Müslime Hanım ile ilgili başka bir kayda yer verilmediğine göre kendisi mirastan düşen payını almıştır. Ömer Dede’nin annesi ve diğer kız kardeşi hakkında geçen “...*gaiban olmalarına binaen...*” paylarının başkasına emanet edilmesinden, her iki şahsın 1901 yılı itibariyle hayatta oldukları ancak Müslime Hanım’ın, annesi ve kız kardeşinin bulunduğu yer konusunda malumatının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Ömer Dede’yle ilgili “...*bundan akdem vefat eden...*” ifadesi kullanılırken vefat tarihi konusunda bir bilgi verilmemektedir.⁴⁰ Muhammed İzzet Dede’ye 11 Şevval 1285/25 Ocak 1869 tarihi itibariyle zaviyedarlık beratı verildiğine

susu Amasya Naibi Mevlana Süleyman Rüşdî zide ‘ilmuhu ile Niksar kazası muhassılı taraflarından bâ i’lâm ve ‘arîza inhâ olunmuş ve inhâ-yı mezburlar vakı’a-yı mutabık ve nefsü’l-emre muvafık idüğü ihbar-ı ehl-i vukûf ile vukû bulmuş olduğuna binaen ber-mûcib-i inhâ icâb-ı icrâsı istisvâb-ı hâlden bulunduğu mevâlî-yi “izamımdan İstanbul pâyesini hâiz hâlen evkaf müfettişi akzâ-yı kuzatı’l-müslimin Mevlana Mehmed Emin Âsaf Beg zide fezâiluhudan isti’lam kılınmış olmağla ol vehile ciheteyn-i mezbureyn mütveffâ-yı merkûmun mahlûlünden bi’l-ihbar ‘inde’ş-şer’î’l-enver ehliyeti tebeyyün iden damad-ı mezbûra ber-mûcib-i nizâm bi’n-nefs-i bilâ-kusur eda-yı hizmet itmek ve terk ve tekâsül ider ise vakfun âhara virilmek şartıyla tevcih ve yedine berât-ı ‘âlî-şânım i’tâ olunmak bâbında a’zâm-ı ricâl-i devlet-i ‘aliyyemden hâlen evkâf-ı hümayun nâzırı iftiharü’l-e’âlî ve ‘l-e’âzım Nu’man Mahir Bey –dâme’ ulvuhu- i’lâm itmekle mûcibince tevcih olunmak fermanım olmağın hakkında mezîd-i ‘inâyet-i padişahanem zuhura gelüb 1257 senesi Şabanü’l-muazzamının sekizinci günü tarihiyle müerrah virilen rûûs-ı hümayunum mûcibince bu berât-ı şerifi virdim ve buyurdum ki, merkûm Seyyid Mehmed zide salâhuhu- mütveffâ-yı merkûmun mahlûlünden şart-ı mezkûr üzere ciheteyn-i mezbureteyne mutasarrıf olup ta’yin olunan cem’an yevmi iki akçe vazifesin vakf-ı müşarun-ileyh mahsûlünden mütvellîsi olanlar yedinden ahz ile şöyle bileler ‘alâmet-i şerife i’timad kılalar. Tahfîren fi yevmi’-râbi’i ‘işrîn min şehri Şaban sene seb’a ve hamsîn ve mieteyn ve elf.” Çorum Şer’iye Sicil Defteri, 2. Defter, B 49, s. 27’den naklen, Gündoğdu, 2 Numaralı Şer’iye Sicili, ss. 107-108.

Buna göre Çorum Mevlevihanesi’ne vakıflarından hisse ayıran Mahmud Paşa’nın neslinden gelen Seyyid Mustafa b. Seyyid Osman’ın oğlu olmadığı için, evkafın mutasarrıflığı Seyyid Mehmed b. Seyyid Ömer’e verilmektedir. Şer’iye sicillerinde Seyyid Ömer’in kimliği hakkında bir bilgi verilmemektedir. Ancak Mahmut Paşa’nın, Çorum Mevlevihanesi için Osmançık’ta bazı mülklerini tahsis etmesi, Seyyid Ömer Efendi’nin aynı zamanda Mevlana soyundan gelmesi ve Mevlevihane postnişinliği dolayısıyla sicillerde geçen “Seyyid Ömer” ile Postnişin Seyyid Ömer Efendi’nin aynı şahıs olması muhtemeldir. Ancak Şer’iye Sicili’nde Seyyid Ömer Efendi’nin mirasçıları arasında kardeşleri ve annesine yer verilirken bir oğlunun olup olmadığına dair bir bilgi bulunmaması, ayrıca Mahmut Paşa Evkafı mutasarrıflığı ile ilgili belgedeki Seyyid Ömer’in kimliğinin açık olmaması, verdiğimiz bu malumatı bir varsayımдан öteye götürmemektedir.

39 ÇŞS, 15. Defter, no 20/338, s. 121/146.

40 Aynı yer.

göre⁴¹ bu tarihten kısa süre vefat ettiği söylenebilir.

Tahirü'l-Mevlevî'nin Üsküdar Mevlevihanesi son postnişini Ahmet Remzi Dede'ye⁴² yazdığı mektuplarından, Ömer Feyzi Efendi döneminde Mevlevilerin Çorum'daki etkinliğinin az olduğu anlaşılmaktadır.⁴³

Ömer Dede'nin, vefatı sonrası postnişinliği devredecek bir evladının olmaması hasebiyle, dönemin önde gelen Mevlevihanelerinden Yenikapı Mevlevihanesi'nde Osman Selahaddin Dede'nin (ö.h. 1304/1887) eğitiminden geçen İzzet Dede, memleketi Çorum'da postnişinliğe tayin olunmuştur.⁴⁴

Muhammed İzzet Dede

Tahirü'l-Mevlevî, Ahmet Remzi Dede'ye gönderdiği 20 Eylül 1897 tarihli mektubunda Muhammed İzzet Dede ile ilgili şu ifadeler yer vermektedir:

“Çorum Şeyhi İzzet Dede, Şeyh Osman Efendi merhum zamanında ikmal-i hizmet ederek hücreye çıkmış, birçok seneler şeyh-i müşarünileyhin hizmetinde bulunmuş, sonra da vatani olan Çorum'un harap haldeki dergâhına şeyh tayin olunup gitmiştir.”⁴⁵

Herhangi bir matbu eseri bulunmayan İzzet Dede'nin hayatıyla ilgili malumat, Şer'îye sicillerinde yer alan kısıtlı bilgilerden ibarettir. “Çorum Mevlevihanesi Postnişini Reşadetlü İzzet Dede Efendi b. Muhammed b. Yusuf”⁴⁶ ibaresinden baba ve dede ismini öğrendiğimiz İzzet Dede, Tahirü'l-Mevlevî'nin bize bildirdiğine göre Çorum Mevlevihanesi'ne postnişin olarak gelişinden sonra evlenmiştir.

Şer'îye Sicilleri'ndeki mirasla ilgili hükümlerden İzzet Dede'nin, aslen Saraybosnalı Afife Hatun binti Mahzar Mustafa b. Abdullah ile evlendiği ve eşinin 1303/1885'de vefat ettiği anlaşılmaktadır. İzzet Dede'nin Afife Hatun'dan Sıddıka ve Ahmed Kemalledin isminde iki çocuğu olup Ahmed Kemaleddin,

41 Bk. *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 385, s. 424.

42 Ahmet Remzi Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışı için bk. Hasibe Mazoğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Sevinç Matb., Ankara 1987; Ahmet Cahid Haksever, *Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

43 Bk. Tahirü'l-Mevlevî, *Çilehane Mektupları*, haz. Cemal Kurnaz- Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 142-143.

44 Ömer Dede'nin vefatı sonrası muhtemel postnişin adayları arasında, Ömer Dede'nin ardından vakıf mütevellisi olan yeğeni Seyyid Salih Efendi (bk. ÇŞS, 3. defter, no. 11/8; BOA, Cevdet Maarif, 7946'dan naklen Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, ss. 118, 146) gösterilebilir. Ancak kendisinin neden postnişin olarak atanmadığına dair bir malumat bulunmamaktadır.

45 Tahirü'l-Mevlevî, *Çilehane Mektupları*, haz. Cemal Kurnaz- Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 142-143.

46 ÇŞS, 13. Defter, no 444/427, s. 193/214.

küçük yaşta vefat etmiştir.⁴⁷

Tahirü'l-Mevlevî'nin verdiği malumatta geçen "...orasını oldukça imar ederek teehhül eylemiş ve çoluk çocuk sahibi olmuş kalmıştır. Uzun boylu, uzun sakallı, kaba saba, altmışlık bir adamdı. Her ne kadar pek okuması yazması Hak vere ise de cerbezesi, oldukça lâfzeni susturmaya muktedir idi"⁴⁸ ifadelerinden ve Şer'îye Mahkemelerindeki kayıtlardan İzzet Dede'nin hareketli ve faal bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Muhammed İzzet Dede, Çorum'a geldiğinde ilk olarak Mevlevihane'nin gelirlerini tespit ve yeni zaviyedar olması hasebiyle devir teslim işlemleriyle ilgilenmiş, sonraki dönemlerde vakfedilen arazilerle de gelirlerin artmasını sağlamıştır. İzzet Dede, Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf Vakfı'nca Çorum Mevlevihanesi'nde yemek yedirilmek (it'am-ı ta'âm) üzere şart koşulan Çorum'a bağlı Büket, Karapürçek, Anbarcı, Uluköy, Aksungur köylerine ve Mecitözü'ne bağlı Kürtler, Sarılık, İlköy, Çorak Kalemî köylerine ve mezralarına ait gelirin dörtte birini almak üzere yaptığı başvuruda, kendisinin göreve başlamasıyla ilgili 11 Şevval 1285/25 Ocak 1869 tarihini vermektedir.⁴⁹

47 ÇŞS, 13. Defter, no 454/437, s. 196/217.

48 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul trz. s. 191; Tahirü'l-Mevlevî, *age*, s. 142-143; Barihüda Tanrıkorur, "Tarihin Tahribi: Çorum Mevlevihanesi", *VII. Milli Mevlana Kongresi*, Selçuk Ü. Basımevi, Konya 1994, s. 72.

49 Muhammed İzzet Dede'nin zaviyedar olması hasebiyle mütevellisi konumundaki vakıfların kendisine devredilmesi hakkında 13 Zilhicce 1292/10 Ocak 1876 tarihinde Evkaf-ı Celaliyye'ye yazdığı vesikada Mevlevihane'nin gelirleriyle ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: "...Çorum Mevlevihanesi'nde it'am-ı ta'âm olunmak üzere zaviyesine umum hâsîlatından zaviyedarlığına bir hissesinin itası 11 Şevval 1285 tarihli istar buyrulup mevleviyyet-i mezkûre meşihatına tayin buyrulduğum yedimde olan berat-ı âlişan mucibince hâsîlat-ı mezkûrden rub' hisse vakfı mezkûr mütevellisi Damadzade Osman Efendi dahi terk eylediğinden ve tarafımdan kabul olunduğundan zaviyedar-ı mezkûre ait rub' hissenin ahzile şartı vâkıf mucibince sarf edilmek ve bu rub' hisseden ziyadesine alaka etmemek üzere işbu mukavele senedi mahzar-ı şuhudda bi't-temhir verildi." Şeyh-i Mevlevî Muhammed İzzet." Bk. *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 385, s. 424.

Bu dönemde geliri Çorum Mevlevihanesi'ne ait diğer yerler şöyledir: "Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf Vakfı'ndan olup mütevellisi senediyle dörtte bir hissesi Çorum Mevlevihanesi'ne; Hass-ı Hümayun dâhilinde İbrahim Çayırı Mezrası, Mecitözü'nde Ebrim Gücek nısfı, Büket Karyesi'nde köy yeri, Aksungur Karyesi'nde nısf, Karapürçek Karyesi'nde rub' hisse, İskilip'te Anbarcı bedeli, Mecitözünde Çorak Kalemî denilen Çorak İlköy, Yakubağa Çiftliği, Sarılık Karyesi, Kürtler Mezrası, Gökçepınar, Karagözoymağı, Çorum'da Eskiyyapar bedel-i sülüs sahibiyle kırkta yirmi dört hisse..." Bk. *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 386, s. 424. İzzet Dede bundan başka Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf Vakfının hâsîlatının öşründen beşte birini tevliyet için, beşte birini de taamiye için almıştır. *Çorumlu*, sayı 52, Şubat 945, belge no 391, 392, ss. 429-430.

13 Zilhicce 1292/10 Ocak 1876 tarihi itibarıyla dergâhta Kur'an okuması "cüz hanlık" için de İzzet Dede'ye varidatta bulunulmuştur. Ancak 1 Teşrinisani 1325/14 Kasım 1909 tarihli arzuhalin, cüz hanlık evlada meşrut vakfedildiği ve geçen süre içinde dergâhta özel olarak cüz hanlık yapılmadığı belirtilmiştir. Söz konusu itiraz 16 Teşrinisani 1325/29 Kasım 1909 tarihi

İzzet Dede'nin günlük 1 akçe ücretle⁵⁰ postnişin olarak göreve başladığı dönemde Mevlevîlik, faaliyetlerine Emir Ahmed Mahallesi'nde medreseye bitişik haldeki Ömer Feyzi Efendi tarafından satın alınan harap haldeki iki oda ve türbeden müteşekkil zaviyede devam etmektedir. Bu mekân, mütevellisi tarafından zaviye olarak kullanılması için Mevlevîlere satılmışsa ancak medrese ile zaviye mensupları arasında sürtüşme ve itirazlar eksik olmamıştır.⁵¹

Medresenin sınırlarını aşmama şartıyla zaviyede faaliyetlerine izin verilen Mevlevîler, bu sefer de söz konusu zaviyenin aslında medreseye ait olduğu yönünde, Şerife Fatma Hatun Medresesi vakfının mütevellisi ve müderrisi Seyyid Mehmed Sadık b. İsmail döneminde dava edilmişlerdir. Mahkemede, her ne kadar Ömer Feyzi Efendi döneminde hak sahiplerinden izin ve satın alınmışsa da- bu yerin, aslında medresenin dershanesi olduğu, dolayısıyla zaviye mahalli olarak kullanılmasına imkan kalmadığı kararına varılmıştır. Mahkemenin bu kararında medrese ve tekke ehli arasındaki çekişmenin bitmemesinin de etkisi vardır.⁵²

Evveliyatı Konyalı Mustafa Baba'ya kadar uzanan sürtüşmeler, İzzet Dede döneminde farklı çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiş, artık burada faaliyetlerine devam edemeyeceklerini anlayan İzzet Dede, tarikatın faaliyetlerini yürütebileceği bir mekân arayışı içine girmiştir.

Muhammed İzzet Dede, Azap Ahmet Mahallesi'nde "...bir sahibu'l-hayr tarafından..." yaptırılan ve "Pamukçu Ömerzade Tekyesi" diye bilinen metruk haldeki zaviyenin kendilerine verilmesini Evkaf Nezaretî'nden talep etmiştir.⁵³ Her ne kadar Ali İzzet Efendi, *Tezkire*'sinde zaviyeyi tamir ettiren şahsa değinmese de bu zat, eski Çorum müftülerinden Mâdenzade Hacı Mehmed Hilmi Efendi'dir. Muhammed İzzet Dede, buranın Mevlevîhaneye dönüştürülmesi yönünde Hilmi Efendi'nin çocukları Mehmed Said, Ahmet Münib ve Mustafa Lebib Efendilerin rızası almış ardından Evkaf Nezaretî'ne bu yöndeki talepleri-

itibariyle Meclis-i İdare-i Liva-ı Çorum'un Maarif Komisyonunca yerinde bulunmuş ve söz konusu varidatın İzzet Efendi'ye verilmemesi gerektiği kararlaştırılmıştır. *Çorumlu*, Sayı 53, 1 Mart 945, ss. 436-438.

50 Bk. *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 388, s. 425.

51 23 Ramazan 1295/1878'de Muhammed İzzet Dede'ye yeniden berat verilirken İzzet Dede'nin girişimiyle Ebrim Gücek Köyü ile İbrahim çayırı mezzralarının malikâne hisseleri, Çorum Ahmed Hoca mahallesinde 7 ev ve bahçe, Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf vakfından, Medrese binasında faaliyet gösterirken Mevlevîhaneye meşruta olan yiyeceğin bu yeni mekana tahsisine karar verilmiştir. *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 944, belge no: 388, ss. 425-427.

52 Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makâmât*, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniye, İstanbul trs, ss. 22-23; *Çorumlu*, sayı 51, 1 Ağustos 944, belge no 388, ss. 424-427.

53 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, ss. 22-23.

ni iletmiştir.⁵⁴

Dönemin müftüsü Tahir Efendi, Kaymakam Halil Rasih Bey ve Evkaf Müdürü Tabyalizade el-Hacc Ali Efendi, marangoz ve sıhhi tesisatçı Tataroğlu Mustafa, kireç ustası Hasan ile birlikte Mevlevihane Postnişini Muhammed İzzet Dede semahane çardağı, semahane bitişiğine metfun zatların sandukaları, iki bab zaviye odası, tekkedeki çeşmenin su kanalı, yanındaki duvar ve kaldırımından müteşekkil harabe halindeki tekkenin tamiri konusunda keşif çalışması yapmışlardır.⁵⁵

Keşif ve muayene sonucunda semahanedeki çardak, zevatın sandukaları, iki bâb zaviye odası, çeşme duvarı ve taş kaldırımının “*ta’mir ve tecdid-i mezkûra ne miktar masarif dahi bir kıta maraz müfredat-ı defter mantukınca 5000 kuruş masarifle vücuda gelüb noksan ile mümkün olmayacağı*” 15 Şevval 1300/19 Ağustos 1883 tarihli belgede belirtilmiştir.⁵⁶ Zaviyenin tahsisi ve tamirinden sonra İzzet Dede, ailesiyle birlikte buraya taşınmış⁵⁷ ve Mevleviler faaliyetlerine binası günümüze kadar ulaşan bu mekânda devam etmeye başlamışlardır.

“...*Nezaret-i Evkaf-ı Hümayunu Mülûkâne’ye mülhak evkaftan...*”⁵⁸ Mevlevihane’ye dönüştürülen dergâhla ilgili XIX. yüzyıl müellif sufilere Ali İzzet Efendi 1900’lü yılların başında yayımlanan *Tezkire-i Makâmât’ında*, Yusuf-ı Bahrî’nin halifesi Şerbetçizade diye bilinen Hacı Ali Baba’dan bahsederken şu ifadelerle yer vermektedir:

“El-ân (halen) Mevlevi dergâhı ittihaz olan mara’z-zikr (bahsi geçen) hangah-ı Nakşbendiyye-i Üveysiye pişgâhında medfun olub sabigan (daha önce) zikr olunan Yusuf-ı Bahrî hazretlerinin ecl-i hulefasından olmasıyla hal-i ihtizarında (hayattayken) üzerine türbe inşa olunması hususunu vasiyet eylemişken, vefatında işga olunmayarak (sözünü dinlenilmeyerek) çend def’a (birkaç kez) kagir türbe inşa iylediklerinde min tarafillah (Allah tarafından) münhedim olmağla (yıkılmakla), muahharan (sonradan) dört kaime üzerine kar ve yağmurdan siper olmak üzere etrafı küşade (açık) ve sakfî (çatılı) ol kaime üzerlerinde mesdud olarak bir tarz-ı neîn kulûbe i’mal olunmuştur.”⁵⁹

Buna göre söz konusu dergâh, daha öncesinde Nakşbendiyye’nin Üveysiye koluna ait olup Pembe Ömer denilen Şeyh Mehmet Baba tarafından inşa edilmiştir. Buraya Nakşbendî Dergâhı’nın inşa edilme süreci ise şöyledir:

Turhal Şeyhi Hacı Mustafa Efendi (ö.1205/1790),⁶⁰ Mehmet Baba’yı Ço-

54 Çorumlu, sayı 51, 1 Ağustos 944, belge no 388, s. 426.

55 ÇŞS, 10. Defter, no 40/48, s. 36; Ali İzzet Efendi, *age*, s. 22.

56 ÇŞS, 10. Defter, no 40/48, s. 36; Ali İzzet Efendi, *age*, s. 22.

57 ÇŞS, 15. Defter, no 219/681, s. 251/276.

58 ÇŞS, 10. Defter, no 40/48, s. 36.

59 Ali İzzet Efendi, *age*, ss. 22-23.

60 Nakşbendiliğin Üveysiye Kolu’nun kurucusu Turhallı Mustafa Efendi, XVIII. Yüzyılda daha çok Amasya, Tokat, Çorum havalisinde etkili olmuştur. Geniş bilgi için bk. Ahmet Cahid

rum'a halife tayin ettiğinde "...oğlum memleketine vardığında hâneni hafr idesin (kazasın). Bu tarik-ı âliden bir zat-ı 'ulyâ cesedi zuhur ider. Orasını mahall-i icrâ-yı âyin ittihaz idesin" der. Memleketine döndüğünde söylenen yeri kazan Mehmet Baba kabri bulur. Kabrin kible tarafında zikir icrası için bir mescid yaptırır, bulunan cesedin üzerine de "türbe ve alamet-i farika-ı tarik-i Nakşbendiyye" yaptırır. Ancak *Tezkire* yazarı Ali İzzet Efendi'nin belirttiğine göre sonradan "...esbak Çorum müftüsü Muhammed Hilmi Efendi⁶¹ burayı tamir ettirdiğinde, mimarı Melevî olduğu için Melevî alamet-i farikası olmak üzere mezarın baş kısmına alçı kirecinden bir uzunca külah" şekli yaptırmıştır.⁶²

Çorum'un varlıklı kişilerinden olan Mehmed Hilmi Efendi,⁶³ 1240/1824'den vefat tarihi olan 1261/1845'e kadar çeşitli nedenlerle birkaç kez el değiştirmekle birlikte müftülük görevini ifa etmiştir.⁶⁴ Dolayısıyla sonradan Mevlevihane'ye dönüştürülen Üveysilere ait tekkenin tamirine ilgili "1261-1845 tarihleri arası" şeklinde yaklaşık bir tahminde bulunulabilir.

Ali İzzet Efendi'nin verdiği malumata göre, günümüzde üç kabir yeri olan ve Cami'ye bitişik haldeki hazirede, Turhal Şeyhi'nin işaretiyle Mehmet Baba tarafından bulunan mezara ilaveten Şeyh Mehmet Baba'nın, altı halifesinin ve mescidin mihrap kısmında da Halvetiyye ile Nakşbendiyye'den icazetli Yusuf-ı Bahrî'nin halifesi Hacı Ali Baba'nın da mezarı bulunmaktadır.⁶⁵

Ali İzzet Efendi'nin bizzat kendisinin de Nakşbendiyye'nin Üveysiye Ko-

Haksever, "Turhal'lı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı", *Tasavvuf: İlmî, Akademik Araştırma Dergisi*, Temmuz-Aralık 2004, sayı 13.

61 Es-Seyyid el-Hâc Mehmed Hilmi Efendi hakkında bk. Çorum Şer'îye Sicil Defteri, 1. Defter, 134/74, 167/87, 171/89, 235/112'den naklen Şerif Korkmaz, *H. 1255-1264 (M. 1839-1847) Tarihli Çorum Şer'îye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü. Sosyal Bil. Ens. Tarih ABD, Ankara 1995, ss. 262, 301, 306, 380.

62 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, ss. 21-22.

63 Mehmed Hilmi Efendi, dönemi itibarıyla Çorum'da büyük arazi sahipleri arasında sayılmaktadır. Vefatından sonrası oğulları Ebubekir ve Münib Efendilerin mirasçısı oldukları yerler şöyledir: Ilıca, Kulaca, Hamamlıçay, Karapürçek, Kayı, Yaydığı köylerinde 125 dönüm çiftlik, Celil köyünde 80 ve Çorum civarındaki 140 dönüm tarla. Korkmaz, *age*, s. 257.

64 Mehmed Hilmi Efendi'yle ilgili Şer'îye sicillerindeki ilk bilgi Rebiülahir 1240/Aralık 1824 tarihine ait "Çorum kazası müftülüğine es-Seyyid Ahmed Feyzi Efendi'nin yerine tayin olunduğuna dair..." mürasele kayıdır. Çorum Müftülüğü daha sonraları Mehmed Hilmi Efendi ile Ahmed Feyzi Efendi ve Seyyid Osman Efendi'ler arasında haklarındaki bazı şikâyetler ve hac gibi mazeretler dolayısıyla birkaç kez el değiştirmiş, ancak görevi daha ziyade Mehmed Hilmi Efendi yürütmüştür. Geniş bilgi için bk. Çorum Şer'îye Sicil Defteri, 1. Defter, belge no: 6/4'den naklen, Ahmet Yaramış, *Çorum'un H. 1240-1254/M. 1824-1826 Tarihli Şer'îye Sicili'nin H. 1240-1241/1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü. Sos. Bil. Ens., Ankara 1993, s. 13, 76; 48/18'den naklen s. 139; 62/22'den naklen, ss. 24, 150; Çorum Şer'îye Sicil Defteri, 1. Defter, 134/74'den naklen Korkmaz, *age*, s. 262 ve 288/129'dan naklen, s. 445.

65 Ali İzzet Efendi, *age*, s. 22.

lu'na mensup bulunması, Üveysiliğin faaliyetlerinin XIX. asrın sonlarında da devam ettiğini göstermektedir. Ailecek Ahıska göçmenlerinden olan Ali İzzet Efendi, babası Ethem Baba'nın (ö.1270/1853)⁶⁶ Çorum'da Üveysiye'nin temsilcilerinden biri olduğunu belirtmektedir.⁶⁷ Bu durumda, Mevlevilerin taşındığı dönemde Çorum'da faal olan Nakşbendiyye'nin Üveysiye kolunun, söz konusu zaviyeyi neden terk ettikleri şeklinde bir soru akla gelmektedir.

Ali İzzet Efendi, babası Ethem Baba'yla birlikte Şevki Efendi isminde bir zata da değinir ki her ikisinin de mezarı, Çorum Kaymakamı olan Abdülatif Efendi'nin yaptırdığı Şeyh Eyyüb (günümüzde Kale) Mahallesi'ndeki ahşap türbededir.⁶⁸ Çorum sancağı mütesellimi olan Memiş Ağa, Ethem Baba'nın 1270/1853'de vefatı sonrası mezarının bulunduğu yere dergâh yaptırmış ve bu yer daha sonra "Ethem Baba Tekkesi" olarak anılmıştır.⁶⁹ Dolayısıyla Çorum'a Üveysiliği getiren Mehmet Baba'nın vefatından sonra tarikat, faaliyetlerine evvela günümüzdeki Mevlevihane'nin bulunduğu yerde, Ethem Baba'nın vefatından sonra da Ethem Baba Tekkesi'nde devam etmiştir.

Çorum Şer'iye Sicilleri'nde Ethem Baba Tekkesi'ne ait vakfiye de bu tespiti destekler mahiyettedir. Ethem Baba'nın torunu, Ali İzzet Efendi'nin oğlu olan, İstanbul'da Orman ve Maden Nezareti muamelat müfettişi Ahmed Ramiz Efendi, İstanbul'da Emir Sinan Mahallesi'nde 230 zira arsa ve bir fırını Çorum'daki Ahmediye Medresesi'ne ve Ethem Baba Tekkesi'ne vakfetmiştir. Bu dönemde fırının aylık kirasından hâsıl olan meblağın üçte biri "*Çorum'da Tarikat-ı Aliye-i Nakşbendiyye halifelerinden es-Seyyid eş-Şeyh Ethem Baba'nın metfun bulunduğu dergâhta her gün sabah ve ikindi vaktinde ders yapan müderrise, diğer kısmı da dergâhın tamirine*" sarf edilmesi vasiyetinde bulunmuştur.⁷⁰

Mevlevilerin bu zaviyeye taşındıktan sonra daha faal hale geldikleri anlaşılmaktadır. Bunun tezahürlerinden biri Mevlevihane'ye vakfedilen arazilerdir ki aynı zamanda İzzet Dede'nin halk arasındaki itibarının da göstergesi olarak da yorumlanabilir.

23 Ramazan 1295/1878'de İzzet Dede'nin girişimiyle tahsis edilen Ebrim Gücek Köyü ile İbrahim Çayırı mezarlarının malikâne hisseleri, Çorum Ahmed

66 Tasavvufla içli dışlı bir çevrede yaşamış olan ve XIX. asırda Çorum'daki tasavvufi hayatla ilgili önemli bir kaynak hüviyetindeki *Tezkire-i Makamât* müellifi Ali İzzet Efendi'nin "İzzet" mahlasıyla yazdığı tasavvufi şiirleri de bulunmaktadır. Bk. Abdullah Ercan, *Çorumlu Şairler*, İstanbul 1991, ss. 149-151.

67 Ali İzzet Efendi, *age*, ss. 16-17.

68 Aynı yerler.

69 ÇŞS, 16. defter, s. 280; Kendi özel arşivinde bulunan Ethem Baba Tekkesi vakfiyesini bizimle paylaşma nezaketinde bulunan Ali İlica'ya teşekkür ederiz.

70 *Çorumlu*, sayı 60, Temmuz 946, belge no: 435, ss. 493-494.

Hoca mahallesinde 7 ev ve bahçe, Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf vakfından önceki zaviyeye meşruta olan” yiyecekten başka şu vakfiyeleri de ilave edebiliriz:

23 Cemaziyelûlâ 1315/20 Ekim 1897 tarihi itibariyle “*Ümit Halife Mahallesi ahalisinden Hacı Battalzâde Mustafa Ağa ve şerikleri taraflarından Evkâf-ı Celâliyye'den İbrahimçayırı nâm mezranın hasılât-ı oşriyyesi..*” vekaleti.⁷¹

Rebiülevvel 1316 / Temmuz-Ağustos 1898 tarihi itibariyle Dağistanlı Nüzhet Efendi b. Ahmed Efendi tarafından “*Mecitözü karyesi dâhilinde bulunan Celaliyye Vakfı'na ait hususatla*” ilgili vakfiyenin vekaleti.⁷²

Gelirlerin artmasıyla 1 Recep 1316/15 Kasım 1898'de Mevlevihane tekrar bakım ve onarımdan geçmiş, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki belgelere göre Mevlevihane'nin yanına cami ve hücreler de ilave edilerek bunun için 15.084 kuruş ödenmiştir.⁷³

İzzet Dede'nin postnişinliği döneminde vakfedilen yerlerden birisi 15. Şer'îye Sicil Defteri'nin, 219/681 numaralı kısmında yer almaktadır. Öveç Mahallesi ahalisinden Osman oğlu Said Efendi tarafından 20 Rebiülevvel 1320/27 Haziran 1902'de vakfedilen yerin vekaleti yine İzzet Dede'ye verilmiştir.⁷⁴

İzzet Dede ve Çorum Mevlevihanesi'yle ilgili dikkat çekici bir diğer hadise 2 Safer 1327/23 Şubat 1909 tarihi itibariyle açılan davadır. Buna göre İzzet Dede, Enam Çelebi tarafından Çorum'da yaptırılan ve mütevellileri tarafından idare edilen zaviyenin, Mevlevî şeyhlerinden birisi tarafından kurulduğunu iddia etmektedir. Mahkemede Şeyh İzzet Dede, zaviyenin kuruluş amacının fukaraya yemek vermek ve zikrullah icra etmek olmasına rağmen uzun zamandır evkaf, tevliyet, nezaret ve zaviyedarlık cihetlerinin ehil olmayan kişilerin ellerinde olduğunu, üstelik zaviyenin on senedir muattal halde bulunduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

Ancak mahkeme, mütevellilerin ellerindeki 24 Safer 1416/23 Nisan 1819 tarihli vakfiye kaydına ve şahitlerin şahadetlerine dayanarak bu isteği reddetmiştir.⁷⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde Rebiülevvel 1234/Ocak 1819 tarihli “...*Enam Çelebi zaviyesi vakfı evlada meşrut tevliyeti...*”⁷⁷ ne dair belgenin, vakıf mütevelliliğinin babadan oğula geçtiğini ifade etmesi de mahkemenin doğru

71 ÇŞS, 13. Defter, no 189, s. 98/119.

72 ÇŞS, 13. Defter, no 444/427, s. 193/214.

73 BOA, İrade-i Evkaf, no: 1562, (1 Recep 1316)'dan naklen Tanrıkorur, “Tarihin Tahribi”, VII. Milli Mevlana Kongresi, s. 72.

74 ÇŞS, 15. Defter, no 219/681, s. 251/276.

75 BOA, Cevdet Tasnifi, Evkaf, no: 25898.

76 ÇŞS. 16-IV-172/482, 483, 484, 485'den Korkmaz, Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı, ss. 123-124.

77 BOA, Cevdet Tasnifi, Evkaf, no: 25898.

bir hükme vardığını göstermektedir.

İzzet Dede'yle ilgili elimizdeki son kayıt 29 Teşrinisani 1325/12 Aralık 1909 tarihli “İzzet dede ve mütevellisi Said Efendilerin vakıflarının müstesna olarak idare edilmesi” hakkındaki belgedir.⁷⁸

Bunun dışında Dede'nin nerde ve ne zaman vefat ettiğine dair bir malumat bulunmamaktadır. 1914'de Şam'a giden Gönüllü Mevlevî Taburu'nda Çorum Mevlevî Postnişini olarak isminin yer almamasından hareketle İzzet Dede'nin 1910'la 1914 yılları arasında vefat ettiğini söyleyebiliriz.

Barihüda Tanrıkorur, sözlü rivayetlere dayanarak türbe içindeki sandukalardan birinin Muhammed İzzet Dede'ye, birinin eşine, birinin de mülk sahibine ait olabileceğini belirtmektedir.⁷⁹ Ancak Ali İzzet Efendi'nin *Tezkire*'de metfun kişilerle ilgili verdiği bilgiler ve Şer'îye Sicil Defterlerinde kayıtlar bu rivayeti şüpheli kılmaktadır.⁸⁰

XIX. asırda postnişinliğin babadan oğula geçmesi hadisesi yaygınlaşmakla birlikte⁸¹ İzzet Dede'nin Ahmed Kemaleddin ismindeki oğlunun küçük yaşta vefat etmesi dolayısıyla Dede'nin vefatından sonra postnişinliğe Hüsameddin Dede atanmıştır.

Hüsameddin Dede

İzzet Dede'den sonra postnişin olan Hüsameddin Dede (ö.10 Nisan 1955) 1. Dünya Savaşı'nda Şam'a giden Gönüllü Mevlevî Alayı'nda görev almıştır. Alay, Suriye yenilgisinden sonra 1917'de geri dönmüştür. Hüsameddin Dede de Çorum'a gelmiş ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan “*Mevlevîhane-i mezkûrda imamet hizmeti ber-vech-i hasebi ifa etmekte olan Hüsameddin Dede Efendi'ye şehri yüz kuruş vazife tahsisi...*” ile 10 Haziran 1333/ 23 Haziran 1917 tarihinde postnişinlik vazifesini ifaya tekrar başlamıştır.⁸²

Hüsameddin Dede'nin vazifeye tekrar başladığı tarih ve sonrası Osmanlı Devleti için en buhranlı yıllardandır. Sonrasında gelen Anadolu'daki teşkilatlanma, Osmanlı yönetimi ile Ankara arasındaki gergin ilişkiler, doğal olarak önemli bir mevkiye sahip olan tekkeleri de etkilemiş, hanedana ya da Anka-

78 Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf'un Mevlevihane'ye taamiye olarak vakfettikleri makalemizde daha önce bahsi geçen yerlerin, Celaliye Vakıfları'na ait olmadığını belgelemek amacıyla “Tanzimat-ı Hayriye” sonrası alınmış bir fermanıdır. Bk. *Çorumlu*, sayı 53, 1 Mart 945, belge no 394, s. 435.

79 Bk. Tanrıkorur, agm, 7. *Milli Mevlana Kongresi*, s. 75.

80 ÇŞS, 10. Defter, no 40/48, s. 36; Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, s. 22.

81 Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, s. 158.

82 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 409, sıra no: 366. Söz konusu belgeyi bizimle paylaşan Kamil Şahin'e teşekkür ederiz.

ra'ya yakın olmak şeklinde bir pozisyon alma durumu ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Arşivleri'ndeki 13 Muharrem 1339/27 Eylül 1920 tarihli; "*Memleketine giderken kuva-yı bağıyeye Samsun'dan iade edilen Çorum Mevlevihanesi Postnişini Hüsameddin Efendi'ye aylık elli liranın tavizen îtası*"⁸³ şeklindeki belge Hüsameddin Dede'nin siyasi tercihi hakkında önemli ipuçları vermektedir.⁸⁴

Arşivlerde geçen "*Kuva-yı bağıyeye*" (isyancı kuvvetler)den kasıt, İngiliz işgaline karşı direnen birliklerdir. Zira İngiliz Amiral Calthorpe, Osmanlı Hükümeti'ne verdiği bir nota ile 1919'da Samsun'a çıkan İngiliz birliklerinin durumunu göz önünde bulundurarak Samsun sancağından endişe verici haberler alındığını, bazı kötü niyetli kişilerin hadise çıkarmaya çalıştıklarını ve bu işte Mustafa Kemal'in başrolü oynadığını belirtmiştir. Meclis-i Vükela, Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılmasını zorunlu olarak karar altına aldıysa da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, acele olarak İstanbul'a gelmesini bildirerek işi geciktirmeye çalışmıştır. İngilizler Miralay Refet Bey'in de geri çağrılmasını istemişler, Harbiye Nezareti Refet Bey'in yerine Miralay Selahaddin Bey'i tayin edip Samsun'a göndermişlerdir. Refet Bey ise en yakın amirinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu bildirerek kumandayı bırakmamış ve Samsun'un arkasındaki sırtlarda savunma tertibatı almıştır.⁸⁵

Hüsameddin Dede'yi Samsun'dan geri çevirenlerin İstanbul hükümetince "*kuva-yı bağıyeye*" olarak isimlendirilmesinden ve Dede'nin bu mağduriyetinden ötürü "*ta'vizen*" yani karşılığı alınmak şartıyla da olsa maaş bağlanmasından hareketle, Dede'nin bu dönemde Ankara'ya destek vermediği anlaşılmaktadır.

Bu düşüncemizi destekleyen bir diğer husus, aslen Mevlana soyundan gelen ve İstanbul hükümetini destekleyen Ankara valisi Muhittin paşa'nın, dönemin Çorum valisi Samih Fethi ile birlikte Çorum'da misafir olarak kalan Ali Fuat Cebesoy'u yakalayıp İstanbul'a göndermek yönündeki tertibi esasın-da Hüsameddin Dede'nin evinde misafir kalmasıdır. Her ne kadar Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında Ankara valisi Muhittin Paşa'nın kendisini adım adım izlediğini belirtmekte ise de Çorum'a gelişinde kendisi hakkında iddia edilen böyle bir tertipten söz etmemektedir.⁸⁶

83 BOA, Dosya no: 59 -2/36, Fon Kodu: DH.KMS.

84 Borç tarzında verildiği anlaşılan aylığın Hüsameddin Dede'ye ödenmesi yönündeki bir diğer irade 29 Rebiülevvel 1339/11 Aralık 1920 tarihine aittir. BOA, Dosya no: 220/262, Fon Kodu: MV.

85 Geniş bilgi için bk. Metin Ayıışı, "Mütareke döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuvâ-yı milliye Arasındaki Münasebetler: 14 Ekim 1918-16 Ekim 1920", Elazığ Fırat Ü. Birinci Tarih Sempozyumu, 14-17 Ekim 1993.

86 Muhittin Paşa'nın bu yöndeki planı, Osman Köstekçi tarafından nakledilmekte olup başka kaynaklarda yer almamaktadır. Bk. 1967 Yılı Çorum İl Yıllığı, s. 96.

Tekkelerin kapatılmasından sonra diğer mevlevihanelerde olduğu gibi burada da kayd-ı hayat şartıyla postnişinin ikametine izin verilmiştir. Mevlevihane, Vakıflar Genel Müdürlüğüne mimari değeri olmadığı görüşünden dolayı eski eser olarak tescil edilmemiştir. Mevlevihanenin semahane ile türbe kısmı, Hüsameddin Dede tarafından 04.04.1940 tarihinde Mustafa Burhanoğlu isimli bir şahsa 200 TL'ye satılmıştır. Semahane kısmını havlu dokumahanesine çeviren şahsın oğlunun ifadesine göre, dokuma tezgâhında çalışan kızların korkmaması için Mustafa Burhanoğlu türbe içindeki üç sandukayı başka yere nakletmeyi düşünmüş ancak rüyasında sandukaların altında yatan zatların kendisini boğduklarını görünce kabirleri nakletmekten korkup türbenin kapı ve pencereleriyle giriş mahallini ve semahaneye bakan şebekeli iki sivri kemerin altını ördürmüştür. Böylece o dönemde türbe hem görülmez hem de girilmez hale gelmiştir.⁸⁷

Şeyh evinin harem ve selamlığı, 1950'de bağlantı koridoru örülerek ayrılmış, harem kısmı, avlusu ve sonradan yıkılan matbah-ı şerifiyle birlikte (37 parsel) başka bir şahsa satılmıştır. Hüsameddin Dede'nin kızı Makbule Hanım 1970'de ölünce, yeğeni selamlık kısmını, tatlı su kuyulu büyük meyve bahçesini ve içindeki mezar taşlarıyla dolu hâmuşânla birlikte (38 parsel) Mustafa Kölegöz'e satmıştır.⁸⁸

Tanrıkörur'un, 38 parselde selamlık kısmında oturan son sakiniyle yaptığı görüşmeye göre Mevlevihane açıkken geceleri şeyh evinin selamlık sofasında sohbet edilir, ayin icra edilir ve harem dairesinden (ara koridor örülmeden önce) yemek servisi yapılırdı.⁸⁹

1995'de bakım ve onarımdan geçen Mevlevihane camiye dönüştürülmüştür. Semahane kısmı mescit olarak kullanılırken, kuzey kısımda iki katlı son cemaat mahalli ve türbe kısmı bulunmaktadır. Türbe kısmında günümüzde üç sanduka bulunmakta olup sandukaların olduğu kısma cami içinden girilebilmektedir.

Sonuç

Anadolu'daki en eski Mevlevihanelerinden biri konumundaki Çorum Mevlevihanesi, Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin ikinci eşi Kira Hatun'dan kızı olan Melike Hatun (ö.682/1283) ve Ulu Arif çelebi tarafından yaptırılmıştır.

87 Bk. Tanrıkörur, "Çorum Mevlevihanesi", VII. Milli Mevlana Kongresi, s. 73; Korkmaz, Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı, s. 119; Hayrat Satış Kütük Defteri, s. 326'dan naklen Dünder, Çorum Cami ve Mescitleri, s. 64.

88 Aynı yer.

89 Aynı yer.

Osmanlı Sınırları içindeki diğer Mevlevihanelerle kıyaslandığında küçük bir zaviye niteliğindeki Çorum Mevlevihanesi, tekke ve zaviyelerin kapatılış dönemine kadar faaliyet göstermiştir.

Hücrenişinler için barınak, fakara, dervişan ve ziyaretçiler için gıda ihtiyacı temininde bulunan Mevlevihane, diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Çorum'da da kültür ve sanatın koruyup geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir.

18. asrın ortalarında Şerife Fatma Hatun'un inşa ettirdiği medresede faaliyetlerine devam eden Mevlevihane'de Konyalı Mustafa Baba'nın adı geçmekte, ancak görevinin mahiyetine değinilmemektedir. Bu yüzyıl itibarıyla postnişin olarak ismi geçen ve hakkında nispeten malumata ulaşılabilen ilk şahıs Seyyid Mustafa Efendi'dir.

Ömer Feyzi Efendi döneminde medreseye bitişik metruk haldeki zaviye satın alınarak semahane ilave edilmiş ve bir dönem faaliyetlere burada devam edilmiştir. Ömer Feyzi Efendi'nin vefatı sonrası Çorum'da Mevlevilik kısa süreli bir inkıtaat uğramıştır. Boş kalan postnişinliğe, Osman Selahaddin Dede'nin yetiştirdiği talebelerden Muhammed İzzet Dede atanmıştır.

Mevlevilik, Muhammed İzzet Dede'yle birlikte günümüzde cami olarak hizmet veren mekânına taşınmış ve Çorum'un sosyal hayatında daha da etkin bir hale gelmiştir. Bu dönemde Mevlevihane'ye yapılan vakfiyelerle de gelirlerinde bir artış gözlenmektedir.

Ömer Feyzi Efendi gibi İzzet Dede'nin de kendisinden sonra postnişinlik bir evladı olmadığı için İzzet Dede'nin vefatından sonra Çorum Mevlevihanesi postnişinliğine Hüsameddin Dede atanmıştır.

I. Dünya Savaşı'na giden Gönüllü Mevlevi Alay'ında görev alan Hüsameddin Dede, tekke ve zaviyeler kapatılıncaya değin bu görevini sürdürmüştür. Aslen Samsunlu olan Hüsameddin Dede, 1940'da müstemilatıyla birlikte Mevlevihane'yi satmıştır. Bir dönem dokumahane olarak da kullanılan mekân, 1995'de bakım ve onarımdan geçirilerek camiye dönüştürülmüştür.

Bibliyografya

- Abdullah Ercan, *Çorumlu Şairler*, İstanbul 1991.
- Abdullah Gündoğdu, *Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280, M. 1852-1863)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara 1989.
- Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1983.
- Abdülkadir Dündar, *Çorum Cami ve Mescitleri*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Ankara 2004.
- Ahmet Cahid Haksever, "Turhalı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufi Kavramlara Yaklaşımı", *Tasavvuf: İlmî, Akademik Araştırma Dergisi*, Temmuz-Aralık 2004, sayı 13.
- Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

- Ahmet Yaramış, *Çorum'un H. 1240-1254/M. 1824-1826 Tarihli Şer'îye Sicili'nin H. 1240-1241/1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara 1993.
- Ali Ilca, "Osmanlı Dönemi Çorum'da Para Vakıfları", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu*, 1-3 Ekim 2004.
- Çorum Vakıfları*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2001.
- Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makâmât*, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniye, İstanbul trs.
- Barihüda Tanrıkorur, "Tarihin Tahriri: Çorum Mevlevihanesi", *VII. Milli Mevlana Kongresi*, Selçuk Üniv. Basımevi, Konya 1994.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri.
1967 *Çorum İl Yıllığı*.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Tıpkı basım), Bizim Büro Yay., Ankara 2000.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin: Esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin min keşfi'z-zünûn*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990.
- Çorum Şer'îye Sicil Defterleri 1-XV.
Çorumlu, sayı 1, 15 Nisan 938 - sayı 60, Temmuz 946 arası.
- Erdoğan Erol, "Veled Çelebi Zamanında Mevlevihaneler ve Çelebi'nin Şeyhlere Resmi Hitap Şekilleri", *VII. Milli Mevlana Kongresi (3-4 Mayıs 1993)*, Selçuk Üniv. Basımevi, Konya 1994.
- Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.
- Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: 19. Yüzyıl*, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- Kamil Şahin, "Çorum Mevlevihanesi", *X. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler -I*, 2-3 Mayıs Konya 2002.
- M. Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952.
- Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul trs.
- Metin Ayışığı, "Mütareke döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuvâ-yı milliye Arasındaki Münasebetler: 14 Ekim 1918-16 Ekim 1920", *Elazığ Fırat Üniv. Birinci Tarih Sempozyumu: 14-17 Ekim 1993*.
- Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler*, Devlet ve Ulema, OSAV Yay., İstanbul 2001.
- Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yaya., İstanbul 2004.
- Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler*, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl), İz Yay., İstanbul 2000.
- Sevim Uluç, *Çorum ve Çevresi*, 5. Hitit Festival Komitesi, trz.
- Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İstanbul 2003.
- Şerif Korkmaz, *H. 1255-1264 (M. 1839-1847) Tarihli Çorum Şer'îye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens. Tarih ABD, Ankara 1995.
- , *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı: (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.
- Tahirü'l-Mevlevi, *Çilehane Mektupları*, haz. Cemal Kurnaz- Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara 1995.